

IDÉZETEK A FERENC PÁPA - EZ A GAZDASÁG ŐL C. KÖNYVBŐL

*Péter apostol székébe olyan pápát választottak meg 2013-ban, aki soha sem kötelezte el magát egy bizonyos felszabadítási teológiai ideológia mellett, ugyanakkor közelről megismerte egy bizonyos kapitalizmus katasztrófáit. Sokakat kényelmetlenül érint, hogy oly gyakran beszél a szegénységről, hogy kritikával illeti a pénz bálványimádását. A túlérzékenység, amellyel egyes, még katolikus körök is eljárnak, hogy lefagyasszák a vitát, és olykor nevetségessé tegyék a püspököket, akik fel merészelik emelni a hangjukat a társadalmi kérdések, a bevándorlás, a szegénység ügyében, megmutatják a nyugtalanságot, amelyet egy lehetséges változástól tartva éreznek. A nyugtalanságot egy pápa miatt, aki megerősíti az egyház társadalmi tanítását, és azon megfontolások miatt, amelyek megkérdőjelezni látszanak napjainkban a kapitalizmussal kötött vélelmezett „szent szövetséget”, melyet so-
kan már ténykérdésnek tekintenek.*

Mit jelentenek hát a pápa felhívásai? Mit mond el nekünk az életrajza, valamint a harmadik évezred hajnalán drámai pénzügyi válságot átélt Argentína fővárosában, Buenos Airesben töltött püspöki szolgálata? Szavai, az egyház társadalmi tanításának szava képesek üzeni valamit a kortárs gazdaságnak és pénzüvilágnak? Néhány olyan kérdés, amelyet Andrea Tornielli és Giacomo Galeazzi Ferenc pápa – Ez a gazdaság ől [2015, Jezsuita Kiadó, Budapest] című könyve megkísérel elmélyíteni.

„Amikor enni adok egy szegénynek, mindenki szentnek nevez. Amikor azonban megkérdezem, miért nem jut étel a szegényeknek, akkor mindenki kommunistának nevez.” Hélder Câmara, Recife püspöke [Tornielli-Galeazzi, 2015: 94]

„Ma ki kell jelenteniünk: »Nemet mondunk a kirekesztésen és az egyenlőtlenségen alapuló gazdaságra.« Ez a gazdaság ől. Miként lehetséges, hogy nem hír, ha egy hajléktalan öregember megfagy az utcán; ellenben hírértékű, ha két pontot esett a tőzsde... Egyesek még mindig védelmezik a »leszivárgás elméleteit« [trickle-down theories], melyek azt feltételezik, hogy minden, a szabadpiac által támogatott gazdasági fejlődés önmagában nagyobb kiegyensúlyozottságot és társadalmi befogadást hoz létre a világban. Ez a tények által soha meg nem erősített vélemény elnagyolt és naiv bizalmat fejez ki a gazdasági hatalom birtokosainak jósága, továbbá az uralkodó gazdasági rendszer által szentesített mechanizmusok iránt. Közben a kirekesztettek továbbra is várakoznak”.

Elég volt néhány mondat, egy keményebb megfogalmazás, néhány sovány kis bekezdés egy terjedelmes és kidolgozott, az evangelizációnak, sőt az „evangélium örömeinek” szentelt dokumentumban, s nyolc hónappal a megválasztását követően, az Evangélium gaudium kezdetű buzdítás megjelentetése után az amerikai konzervatív körök rásütötték Ferencre a „marxista pápa” bé-

lyegét. Nem sokkal később a The Economist – a kapitalizmusról és az imperializmusról nyújtott láttelele miatt – egyenesen Lenin követőjének nevezte. [Tornielli-Galeazzi, 2015: 5-6]

Majd így folytatta Bergoglio pápa:

„Amikor halljuk, hogy egyesek azt mondják: a szolidaritás nem érték, hanem olyan »elsődleges magatartásforma«, amelynek el kell tűnnie... ez képtelenség! Csakis egyfajta e világi hatékonyságra gondolnak. A válság pillanatai, mint amelyeneket most is megélnünk – hisz előbb te is azt mondtad: »a hazugságok világában élünk« –, ez a válságpillanat, vigyázat, nem csupán egy gazdasági válságból fakad; nem kulturális válság. Ez az ember válsága: az ember az, aki válságban van! Az ember az, aki elpusztulhat! De az ember Isten képmása! Ezért mélységes ez a válság!” [Tornielli-Galeazzi, 2015: 18]

2009-ből való az a beszéd is, amelyet Bergoglio a társadalmi eladósodásról mondott egy olyan szeminárium megnyitásakor, amelyet erről a témáról rendeztek:

„Az etikai alap, amelyen állva erkölcstelennek, igazságtalannak és jogtalannak kell ítélnünk a »társadalmi adósság« gondolatát, annak társadalmi elismerése, hogy következményei milyen súlyos károkat okoznak az életre, az élet értékére s ily módon az emberi méltóságra nézvést.” Bergoglio az argentin püspökök egy megnyilatkozására hivatkozva így folytatta: „Legnagyobb erkölcstelensége az, hogy erre egy olyan nemzetben kerül sor, amelynek megvannak az objektív eszközei e károk elkerülésére vagy kijavítására; ám amely sajnos láthatóan amellet dönt, hogy a végsőkéig súlyosbítja az egyenlőtlenségeket. Ez az adósság érinti azokat, akiknek morális vagy politikai felelősségük van az emberek méltóságának és jogainak védelmezése és előmozdítása terén, valamint a társadalomnak azokat a részeit, amelyeknek megsértik a jogait.” [Tornielli-Galeazzi, 2015: 35-36]

Ezt követően Ferenc elmagyarázza a szolidaritás mély értelmét:

„A »szolidaritás« szónak, amelyet a gazdaság világában nem szívesen látnak, mintha csak egy rossz szó lenne, vissza kell adnunk a kiérdemelt társadalmi polgárjogát. A szolidaritás nem többlet-magatartás, nem társadalmi alamizsna, hanem társadalmi érték. És polgárjogot kér tőlünk.” Végül pedig mélyrehatóbban vizsgálva az elmúlt évek válságának okait Ferenc ezt mondja: „A jelen válság nem pusztán gazdasági és pénzügyi, hanem gyökerei az etikába és az antropológiába nyúlnak le. A működés alapvető normájává és a szervezet döntő kritériumává vált a hatalom, a profit, a pénz bálványainak követése, fölébe helyezve ezeket az emberi személy értékének. Elfelejtették, s most is elfelejtik, hogy a pénzügyeken, a piac paramétereinek logikáján túl ott van az emberi lény, és ott van valami, ami emberi mivolta alapján, mélységes méltósága okán jár ki az embernek: az, hogy felkínálják neki a méltóságteljes élet és a közjóban való aktív részvétel lehetőségét.” [Tornielli-Galeazzi, 2015: 51-52]

Ferenc ezt írja pápasága programadó szövegében:

„Nem a pápa feladata, hogy részletes és teljes elemzést nyújtson a mai valóságról, ám minden közösséget arra buzdítok, hogy »legyen éber az idők jeleinek vizsgálatára«. Súlyos felelősségről van szó, mert korunk néhány összetevője, ha nem talál jó megoldásokat, az elembertelenedés olyan folyamatait képes beindítani, melyeket később nehéz lesz visszafordítani” (EG 51.).

A „minden közösség” elsősorban a világi hívekre vonatkozik, akik továbbra is elkötelezetten munkálkodni akarnak a valóság megváltoztatásán [Tornielli-Galeazzi, 2015: 57]
Az aktuális válságra utalva Bergoglio kifejti:

„Ennek a helyzetnek az egyik oka a pénzzel kialakított kapcsolatunk, mert békésen elfogadjuk a felettünk és társadalmaink feletti uralmát. A most átélt pénzügyi válság elfeledteti velünk, hogy annak kezdete egy mély antropológiai válság: az emberi lét elsőbbségének tagadása! Új bálványokat teremtettünk. Az antik aranyborjú imádása (vö. Kiv 32,1–35) új és embertelen változatra talált a pénz bálványozásában, az arctalan s az igazi emberi célt nélkülöző gazdaság diktatúrájában. A pénzügyi és gazdasági világválság rámutat ennek a rendszernek a kiegyensúlyozatlanságára, de főként annak az antropológiai irányultságnak a súlyos hiányára, mely az embert a szükségletei közül pusztán a fogyasztásra redukálja.” Tehát nem csupán pénzügyi, gazdasági, pénzpiaci, tőzsdei, spekulatív pénzügyi válságról van szó... Hanem sokkal inkább és mindenekelőtt az ember válságáról, aki alámerül a fogyasztói szemléletben, aki engedi, hogy a számos közül egyetlen szükségletére csupasítsák. [Tornielli-Galeazzi, 2015: 63]

Jó néhány ponttal később (202–204.) az Evangélium gaudium kezdetű buzdítás visszatér a témára, a gazdaságra és a bevételek elosztására helyezve a hangsúlyt. Ferenc így fogalmaz:

„A szegénység strukturális okainak megoldása nem várhat tovább, nemcsak gyakorlati megfontolásból, hogy eredményeket érjünk el, és elrendezzük a társadalmat, hanem azért is, hogy kigyógyítsuk abból a betegségből, amely törekennyé és emberhez méltatlanná teszi, s csak újabb válságokba sodorhatja. A vészhelyzetekre alkotott segélyezési terveket csak átmeneti válaszoknak kellene tekinteni. Amíg nem oldják meg radikálisan a szegénység problémáját azzal, hogy lemondanak a piac abszolút autonómiájáról és a pénzügyi spekulációról, és felszámolják az egyenlőtlenség strukturális okait, nem fogják megoldani a világ problémáit, és egyáltalán: bármely problémát. Az egyenlőtlenség a társadalmi bajok gyökere.” [Tornielli-Galeazzi, 2015: 69-70]

Az „előnyös visszahatás” elméletét a közgazdaságtani irodalomban a „leszivárgás” elméleteként ismerik. Ezt a kifejezésmódot valószínűleg Alan Blinder amerikai közgazdász használta először. Működését ezzel a képpel illusztrálják: „Ha egy tenger szintje emelkedik, akkor az felemeli az összes bárkát.” A neoliberális gondolkodók sokáig hittek ebben: nincs tehát miért aggódnia a nyereség és a javak elosztása miatt, hisz végül úgymint mindenki jobb helyzetbe kerül. Az a fontos, hogy úgy növeljük meg a torta (GDP) méretét, hogy közben ne aggodalmaskodjunk a felszeletelésén. Ezen alapul a konzervatívok jól ismert mondása: „Ne aggódjunk a szegények miatt, mert ha eggyel több gazdag van, akkor eggyel kevesebb a szegény.” A pápa azonban azt mondja nekünk, hogy a jelen történelmi helyzetben (a piacok globalizációja, a gazdaság finanszírozása) a leszivárgás hatása már nem igazolható, ahogyan ezt minden közgazdász tudja, akit nem vakított el valamiféle előítéletes álláspont: a híres Kuznets-görbe ma már nem érvényes. A pápának tehát igaza van tudományos szempontból. [Tornielli-Galeazzi, 2015: 195-196]

Ahhoz, hogy válaszoljunk erre a kérdésre, világossá kell tennünk valamit, amiről – tudomásom szerint – soha nem beszélnek. 1829-ben az Oxfordi Egyetem neves közgazdászprofesszora, Ri-

chard Whatley elsőként mondta ki a NOMA (Non Overlapping Magisteria, vagyis egymást át nem fedő magisztériumok) alapelvét: ha a gazdaság tudománnyá akar válni, akkor el kell különülnie az etikától és a politikától. Mi- ért? Az ok adott: a politika a társadalom által követett célok birodalma; az etika azon értékek birodalma, amelyeknek az emberi cselekvést vezérelniük kell; a közgazdaságtan pedig azon eszközök birodalma, amelyek a leginkább alkalmasak arra, hogy az adott értékek tükrében elérjük az adott célokat. Ezért nem kell értelmetlen harcba bocsátkoznia a két másik területtel. Az ezt követő későbbi közgazdaságtan – néhány ritka kivételtől eltekintve – elfogadta a NOMA alapelvét, mégpedig jó okkal, ahogyan ez könnyen belátható.

A globalizáció beköszöntétől (a hetvenes évektől) lépésről lépésre radikálisan megfordultak a szerepek: a közgazdaságtan vált a célok birodalmává, a politika pedig az eszközök birodalmává. Ez az oka annak, hogy minden megfigyelő megjegyzi: napjainkban a demokrácia a piacot szolgálja. Korát megelőző módon ezt ismerte fel a Bundesbank befolyásos és nagy hatalmú elnöke, Hans Tietmeyer, amikor 1996-ban kijelentette:

„Olykor az a benyomásom, hogy a politikusok nagyobb része még mindig nem értette meg, napjainkban mennyire a pénzpiacok kontrollja alatt áll, sőt hogy azok uralkodnak felettük.”

Kell még bármit is hozzátennünk ehhez? Napjainkban Alan Greenspan, aki sokáig volt a FED elnöke, ugyanennek a gondolatnak ad hangot könyvében: *The Map and the Territory* ([A térkép és a terület], Penguin Books, 2013). Az egyház társadalmi tanítása pedig nem fogadhatja el a szerepek illetén felosztását. A politikának újra a célok birodalmává kell válnia, és a már említett területek között rendszerszintűen együttműködő, s nem pusztán improvizált viszonyoknak kell kialakulnia. Természetesen meg kell őrizni az autonómiát, ám ez nem jelentheti e területek különválasztását. Mindig szem előtt kell tartani, hogy a katolikus – arisztotelészi és Szent Tamás-i – etika a jónak az igazsággal szemben meglévő elsőségén alapul. Az igazságosságnak akkor van értelme, ha a jóra irányul; e nélkül juszticializmussá, igazságoskodássá fajul. A posztmodern, mint tudjuk, nem fogadja el ezt a látásmódot. Számára a szabály, a norma csakis az érintett felek egyetértésén alapul, s a feleknek nem szabad a jó élet bármiféle értelmezésére hivatkozniuk. A gazdasági cselekvés tehát azon az alapelven nyugszik, miszerint *consensus facit iustum*, az egyetértés határozza meg, mi az igazságos, épp úgy, ahogyan azt a ma egyeduralgó liberáriánus individualizmus megköveteli. [Tornielli-Galeazzi, 2015: 199-200]